

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за избор на доцент в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (общо и балканско езиковедие и ареална лингвистика), обявен в ДВ, бр. 9 от 02.02.2016 г.

с кандидат гл. ас. д-р **Дарина Максимова Младенова-Михайлова**

Изготвил рецензията: проф. д-р Анастасия Ничева Петрова
преподавател във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

1. Образование и професионална квалификация

Дарина Младенова е единствен участник в обявения от СУ „Св. Климент Охридски“ конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“ по професионално направление 2.1. Филология (общо и балканско езиковедие и ареална лингвистика). Професионалната ѝ подготовка е широка и задълбочена - завършено средно образование в Националната гимназия за древни езици и култури „Св. Константин-Кирил Философ“, един курс на обучение по руска филология и магистърска степен в специалността „Българска филология“ в СУ „Св. Климент Охридски“. Лингвистичният усет и задълбочените изводи, до които достига в изследванията си, се дължат на широка и добре планирана езикова подготовка. Като особено значими за научното ѝ развитие бих определили специализациите по темата „Балкански етнолингвистични успоредици из областта на народната астрономия“ към Института по византистика и неогрецистика във Виена и по ареална лингвистика по темата „Диалектното членение на българския език по лексикални данни“ в университета в Пасау, Германия. Важна роля в оформянето ѝ като учен има екипната работа, в която Дарина Младенова е въведена в ранен етап от научното си развитие: като проучвател в проблемни групи на Института по балканистика при БАН, като участник в значими научни проекти на БАН и Института за югоизточноевропейски проучвания при Румънската академия на науките. От 2003 г. е член на Комисията по етнолингвистика към Международния комитет на славистите, а от 1993 г. – член на Фондация „Проф. д-р Максим Младенов – Общество за изследване на българската народна реч“. През 1997 г. защитава успешно дисертация на тема „Балкански етнолингвистични успоредици из областта на народната астрономия“, публикувана през 2006 г. в допълнен и преработен вид. В това ранно изследване е намерена формулата за свързване в единно цяло на няколко изследователски призми (ареална, балканистична и етнолингвистична) за изследване на българските диалекти. До 2010 г. професионалното ѝ развитие е свързано с Института по балканистика при БАН, а след 2010 г. - с Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езиковедие във Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. Подготвила е лекционни курсове и семинарни занятия по общо езиковедие, ареална лингвистика и балканско езиковедие, в пълна хармония с научните ѝ интереси. В конкурса за доцент Дарина Младенова участва с 1 монография, 1 речник (в съавторство), 6 студии, 1 електронен корпус (в съавторство), 21 статии (1 в съавторство), съставителство на 2 сборника, 6 резюмета и тезиси на доклади, 9 рецензии и отзиви, публикувани в престижни издания у нас и в чужбина. Има 10 рецензии на 3 от научните ѝ трудове, 132 цитирания в JSTOR, Web of Science и други международни бази данни.

2. Научноизследователска работа

Публикациите на Дарина Младенова налагат ясното усещане за изследователската ѝ природа - усвоява с внимание и отговорност натрупания преди нея опит, за да го надгради

или интерпретира от нов ъгъл. Тя е съсредоточен изследовател, изработил собствен маниер на събиране, систематизиране, тълкуване на езиковия материал и построяване на текста. Всяка научна идея „зрее“ толкова дълго, колкото е необходимо, за да почувства авторът относителна удовлетвореност от окончателния ѝ вид. А когато се публикува, новото проучване вече е планирано (вж. напр. изводите в студия 2.3 на с. 173-174, където са представени следващите стъпки от изследването на диалектните макрочленения с въвеждане на индекси за относителната тежест на трите изоглосни снопа от хронологическа гледна точка). Истински творчески процес, който трудно се поставя в тематична рамка, но за постигане на яснота в това изложение научната продукция ще бъде условно разделена в следния вид.

2.1. Хабилизационен труд (и свързаните с него публикации)

Хабилизационният труд в обем 333 с. и приложени 124 карти е първото по рода си българско проучване. Той е естествен завършек на упорита и целенасочена работа. Раждането и развитието на замисъла и структурата му могат да се проследят в по-ранните публикации 1.1, 2.4, 5.17, 5.20, 5.21, 7.11, 7.12, 7.13, 7.14, 8.3¹. Трудът е интердисциплинарен, разположен е в пресечната точка на ареалната лингвистика, етнолингвистиката и балканското езикознание. Носи почерка на автора си – лаконичен изказ и категорични, добре обосновани изводи. Основният принос на изследването намирам в разработените принципи за общотеоретично представяне на пространствените закономерности в живота на един език или група езици. Това е всъщност последната стъпка по пътя от диалектологията през лингвогеографията до ареалната лингвистика.

Прегледът на трите макрочленения за българската езикова територия в **първа глава** обосновава специалното внимание на труда върху още недостатъчно проученото членение Север // Юг. Обобщеното картографиране и интерпретиране на лексикалните изоглоси осветява спецификата на двата ареала: северният, с характерни само за българския език особености, преливащи плавно към румънските диалекти на север, а южният - с общославянски или южнославянски черти и специфика на етнолингвистичен ареал.

Втора и трета глава интерпретират езиковия материал по традиционния в лингвогеографията начин. Картографираните и тълкувани данни за ‘домат’ допълват картината на макрочленението Север // Юг и аргументирано доказват наличието на късна ареална конфигурация. Разглеждането на различните названия за ‘домат’ на фона на ареалната типология на гръцките и турските заемки проявява относителната хронология на названията *патлицан*, *патлацан*, *дом`ат*, *мехлè*, *мацаре* и *фрèнк*. Убедително е очертано разделянето на северния ареал на западна и източна част и липсата на компактност при южния (знак за иновация с различни центрове). С умение е извършено „разширяване на кадъра“ чрез включване на съответствия на фонетичните облици на термина от други балкански езици и диалекти (балканистичният аспект на изоглосата е разработен в няколко стъпки - вж. статия 5.17 (2006).

Приносният момент в централната за изследването **четвърта глава** е в предложения комплексен път за преодоляване на атомарността на обичайното лингвогеографско изследване на лексикалните изоглоси. Предлага се осмисляне на езиковите данни от три ъгъла: на ареалната типология, на лексикалната системност и на съпоставителното разглеждане на различни хронологически срезове. Това е

¹ Използваните номера са от списъка на публикациите, с които Д. Младенова участва в конкурса за доцент.

научноизследователска работа от нов тип, «обясняваща лингвогеография», която кара „пространството да заговори“ (ако си послужим с думите на Т. Вендина в „Типология лексических ареалов Славии“ (2014), труд, който не е цитиран в библиографията заради времето на публикуване). Съгласуваното и обобщено представяне на всички датирани и локализирани езикови данни проявява динамиката на ареалите и силната им зависимост от екстралингвистичната ситуация. Ареалният тип изследване прави възможно зад синхронните езикови пластове да се проявят диахронни процеси, свързани с общославянската, индоевропейската и др. езикови общности. Постигнатата детайлно ясна картина допринася за коригиране и развитие на общите постановки на ареалната лингвистика (напр. за начина на разпространение на диалектните явления; за проявите на езикова интеграция и следи от древни контакти между родствени и неродствени езици; за по-прецизна класификация на лингвистичните ареали; за откриване на факторите за образуване на нови езикови ареали, с особен интерес към езиковите съюзи и др.).

Надграждането на текста в **петата глава** е свързано с новото виждане за диалекта като исторически възникнало единство, а не като статична и затворена система от структурни признаци. Поражда се асоциация с ранното прозрение на Ж. Жилиерон, че думите мигрират заедно с хората и носят белезите на човешката общност, в която „живеят“. Подобна интерпретация на диалектните ареали позволява да се прояви пътят на разпространение на новите форми (често съвпадащ със стари или нови търговски пътища, колонизационни движения и под.), съхраняването на архаизми в отдалечени и изолирани райони, езикови напластявания с различна давност и др. Споделено и подкрепено с нови факти е мнението на редица големи учени (Н. Толстой, Т. Назарова, В. Жирмунски, М. Бородин, Т. Вендина и др.), че лингвистичните, етнографските и фолклорните ареали имат специфика, но изискват общност в интерпретирането, защото еднакво зависят от историята и народната култура. Лингвистичният анализ и различни географски, политически, икономически, професионални и др. константи са в здраво единство.

Специално внимание заслужават приложените към изследването 124 карти, които са не илюстрация към текста, а инструмент на анализа. Приложена е компютърна обработка на данните, осигуряваща възможност за съпоставяне и наслагване на ареали. Новаторство е проявено и в изработването на нови карти за некартографирани до момента явления (дублетност, отношения вътре в семантичното поле ‘домат’ ~ ‘патладжан’, отношения между преселнически говори и говори в метрополията, очертаване на центъра на даден процес, на ролята на екстралингвистични фактори и др.). Монографията е първи опит за осмисляне на българския диалектен континуум от гледната точка на ареалната лингвистика. Очертава ново изследователско ниво и може да бъде определена като образец за ареално проучване с безспорно приносен характер.

2.2. Диалектология, лингвистична география, ареална лингвистика.

Разгледаните в хабилитационния труд въпроси, свързани с макрочлененията на българското землище, могат да бъдат проследени още от докторската дисертация (1996), посветена на народната астрономия, а етапи от съзряването на идеите - в дълъг ред от публикации (1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.6, 3.1, 4.2, 5.1, 5.3, 5.5, 5.6, 5.8, 5.9, 5.10, 5.11, 5.14, 5.15, 5.16, 5.17, 5.18, 5.19, 6.2, 6.7, 7.3, 7.4, 7.6, 7.7, 7.8, 7.9, 7.10, 7.12, 7.13, 7.15, 7.16, 7.17, 7.18, 8.1, 8.2, 8.3, 8.4, 8.5, 8.6). Особено внимание заслужават студиите 2.2, 2.3, 2.4, 2.6 и някои допълващи ги идейно статии.

Студията 2.2. (1996/2001) отвежда до старо, още старобългарско ареално деление Север // Юг, проявено при значенията на *гръст* и сродните с него *пригръшти*,

грѣстица, в изоглосите северно *шѣпа*, *шѣка* // южно *грѣст* *пригрѣшти* ‘шепа’ и северно *грѣст(и)*, *грѣстица* // южно *конѡп*, *конѡпал*, *конѡпле*. Проследяването на анализа убеждава в големите възможности на комплексното прилагане на ареалния и сравнително-историческия метод, с което се очертават два старинни ареала: южен архаичен и северен с иновации („българизми“) (вж. потвърждение на извода в статии 5.11 (2001) и 5.10 (2001).

В студия 2.3 (2001) на основата на богати натрупвания на данни, на опита на учени като Б. Цонев, Ст. Стойков, М. Младенов, Й. Немет и направения анализ на нов езиков материал, авторката достига важния извод, че поради първичното лексикално единство на северния, южния или западно-южния ареал и вторичността на разделянето им по фонетичен облик, словообразуване или семантика на лексемите, членението Север // Юг и Североизток // Запад-и-Юг са по-стари от членението Изток // Запад. Надграждане на идеята наблюдаваме в статията 5.18 (2006). Рамката се разширява, за да се покажат връзките на севернобългарския ареал в макрочленението Север // Юг с дакорумънския ареал. Обосновава се наличие на неотбелязан преди тип ареално свързване между български и румънски, при който севернобългарският ареал се обединява с целия или почти целия дакорумънски ареал. Принос в изследването на преливността между балканската и карпатската зона (след учени като С.Б. Бернштайн, Г.П. Клепикова и др.) е очертаването на единен ареал на север в севернославянските диалекти в карпатската зона и на югозапад в сръбски и хърватски диалекти, изграден от романизмите *плѡска*, *колѡстра* и от славизми, свързани с карпатската миграция на южните славяни (*нѡтра*).

Студията 2.4 (2010) е изследване, от което непосредствено израства хабилитационният труд. В него са изработени и първите 15 комбинирани карти на дистантните ареални съответствия, които подробно са обсъдени в монографията.

В основата на редица публикации стоят резултатите от работата по проекта „Отвъддунавски електронен корпус. Допълнение към „Българските говори в Румъния от Максим Младенов“ (2003–2006, 2009–2013), колективен труд под ръководството на О. Младенова, събрал транскрибирани и във вид на аудиозапис изключително ценни диалектни записи сред българите в Румъния през 60-те и 70-те години на ХХ в., направени от българско-румънски екип диалектолози. Пряко свързана с обобщаващите данни в корпуса, чиято стойност расте заради напредналата асимилация на някои от изследваните вече изчезнали говори, са програмната статия 5.19 (2007) за български преселнически говори през погледа на историческата лингвистична география и последвалата студия 2.6 (2014). Статията представя проект за контрастивно-исторически атлас на преселническите говори отвъд Дунав, обединил и съпоставил информацията за отвъддунавските говори с говорите от метрополията. Четвърта глава на хабилитационния труд отразява тези първи опити за картографиране и интерпретация на езиковите данни. Студията 2.6 очертава гребенския и русенския подтип в рамките на отвъддунавския мизийски говор, прави квантитативна локализация за всяко селище и установява селищата на юг от Дунав, които са най-близо в езиково отношение. Споделените размисли (с. 227) за видовете особености, заслужаващи вниманието на изследователя, за необходимостта от очертаване на промените от двете страни на Дунав след края на 18-19 в. са ценна насока и добра основа за следващи пручвания.

Дарина Младенова заема авторитетно място в областта на българската диалектология (и етнография) и с работата си по *Проекта за Идеографски диалектен речник на българския език*, продукт от който е първият том на „Идеографски диалектен речник на българския език“ (в съавторство с Т. Бояджиев, Вл. Жобов, Г. Колев, М. Младенов, В. Радева), 2012, 1055 с., в който изработва речниковите статии от *впрегатен до вятърничав*. Речникът събира цялото богатство на българската диалектна лексика и е основа за следващи ономасиологични, лингвогеографски, етнолингвистични, сравнителни и съпоставителни проучвания.

Научно любопитство предизвикват още следните статии и доклади от престижни научни форуми. Непубликуваният доклад 7.16 и по-късната публикация 8.6 (2011) представляват анализ на типичните подразделения на загорския клин и диалектите в различните му части. Реконструират се основните черти в процеса на заселване на тази зона и се конкретизира общият извод за особената разпокъсаност на българската езикова територия. В статията 5.3 (1992) е представено ареалното разпространение в славянските (и балкански) езици на названията за ‘клепач’ и ‘мигли’ и на семантиката на глаголите, от които са образувани. Осветляват се моменти от диахронията на всеки термин. Отново върху славянски фон в колективната статия 5.5 (1993) са представени редица българо-словашки лексикални паралели, за да се очертаят типични повтарящи се ареални съответствия между българските и словашките диалекти – сред тях особен интерес представлява огледалното разпределение източнобългарска - западнословашка лексема, западнобългарска – източнословашка лексема. В статията 5.14 (2004) присъстват общотеоретични и методологически постановки, допълнително разработени в хабилитационния труд. Въз основа на анализа на названия за ‘човка’ и за ‘устни’ се осветлява ареалният механизъм на възникване на контаминирани форми и се отбелязва като важна особеност очертаването в такива случаи на микродиалектен ареал. Изводите в статия 5.16 (2005) имат програмен характер. Подчертава се нуждата от ареално проучване по специална програма на диалектната лексика и отразяване на данните в лексикален атлас на българските диалекти, както и необходимостта от внимание към системността в плана на изразяване (словообразователни и етимологични връзки, метафоричност, омонимия) и плана на съдържание (тематични групи, синонимия, хетеронимия, многозначност, семантични полета). Важен акцент е поставен върху хронологията, системните връзки между мотивирана и мотивираща дума, типичните особености на ареала и др. Убедително се доказва, че обвързването на изследването със словообразуването, семантиката, етимологията разширява неговия хоризонт, а в ареален план осигурява изграждане на корпус от съпоставими и взаимно обусловени ареали, както и преодоляване на атомистичността в лексикалната лингвистична география (с. 142). Благодатната, но недостатъчно проучена сфера на междуезиковата изосемия е засегната в статията 5.1 (1990). С много славянски и индоевропейски успорединици се доказва архаичният характер на семантичния преход ‘облак’ > ‘небе’ в някои родопски говори.

2.3. Етнолингвистика

Етнолингвистичният ракурс или насочването към народни стереотипи, предоставящи достъп до "фолклорната" картина на света, може да се долови в голяма част от изследванията на Дарина Младенова. Например ранната студия 2.1. (1994) анализира названията на *калинка-малинка* в българското землище с прилагането на комплексен подход, съчетал в анализа ареален, съпоставителен, сравнително-исторически и етнолингвистичен аспект. За изясняването на относителната хронология на термина се привличат съответствия от други езици, ареалната характеристика, свързани с номинацията митологични представи, фолклорни текстове с присъствие на *калинката* и др. (вж. по същия проблем и статията 5.6. (1995). Подобна интердисциплинарност откриваме и в статията 5.2 (1990), която разглежда представата за мълнията като змия у българи и румънци върху широк славянски, романски и индоевропейски фон. Убедително се доказва, че в двете култури представата е проявена пряко и косвено, като в някои детайли може да бъде предположена и посоката на въздействие. Статията 5.12 (2002) е посветена на семантичната обвързаност между концептите за светлина и за зрение при човека и при звездите. Проследяват се проявените когнитивни връзки: „очи“/„поглед“ на небесните светила - излъчвана светлина и топлина, очи на човека - небесни светила, зрение –

светлина. Със синхронен и диахронен езиков материал убедително е изградена представата, че в балканската народна култура очите светят и затова виждат, а небесните светила гледат и затова светят. В излязла през същата година статия 5.13 размислите по този проблем са разгърнати в рамките на българската езикова картина на света. Народните представи са открити в съчетаемостта и образните употреби на бълг. *звезда* в художествената литература и българския фолклор. Статията 5.8. (1999) изгражда две добре обосновани и еднакво възможни предположения за мотивационните връзки на югозападното българско название *секавица* ‘светкавица’: 1) създаване на названието чрез уподобяване на небесния огън с огъня, добиван на земята чрез удряне на кремък с огниво (< *сѣкам*, паралелно на алб. *shkrép* < *shkrepëtimë* и рум. *a scăpăra* < *ascăpirăre*), подкрепено и от народните представи на българи, румънци и гърци; 2) названието е основано върху уподобяването с оръжие (стрела, копие, меч, чук, брадва), подкрепено от индоевропейските представи за божеството на гърма, чието оръжие е мълнията. Присъствие на етнолингвистична насока откриваме и в речниковите статии в *Идеографския диалектен речник на българския език* (1.1.) и в голяма част от рецензиите и отзивите за научни форуми.

2.4. Балканско езикознание и балканска етнолингвистика.

Цялата научна продукция на Дарина Младенова е белязана в определена степен със знака на Балканите, но в няколко изследвания, неависимо от доминиращия ареален аспект, във фокуса на вниманието ѝ са балканските езикови връзки. Налице е отлично познаване на вътрешноезиковите и външноезиковите фактори за генезиса на ареално-контактната балканска общност. Статията 5.15 (2005) маркира нов момент в изследването на славянския пласт в арумънския. Любопитно е очертаването на българските ареали в контакт с арумънския, където се намират около 71 % от арумънските славизми. Но по-интересни ми се струват хипотетичните връзки, изградени за останалите 29 % славизми в отдалечени от днешното местообитание на арумъните ареали – североизточния, източния, северния, северозападния и ареала в Средна Западна България. Наблюдаваме добро познаване на етническите процеси на Балканите, миграциите на големи групи от хора, ролята на трансхумантното пастирство за формирането на етнолингвокултурната балканска общност. Проблемът за дистантните ареали, когато ареалът на заемката е отдалечен от територията на езика-източник, се разглежда и в статията 5.9 (1999). Убедително звучи допускането, че дистантното разпространение на заемката може да е свързано с компактно заселено чуждоезично население във вътрешността на територията на езика приемник, със стар езиков контакт в ареала на заемката, последван от асимилиране на чуждоезичното население, с преселване на население носител на съответната езикова особеност (градинари-гурбетчии, търговци, керванджии) и др. Тезисите 8.1 (2003) предлагат програма за ареално изследване на турцизмите в българските диалекти. Проблемът за турцизмите в речника на балканската народна култура, проучван от големи изследователи като Т. Балан, Ст. Младенов, В. Фридман, Г. Клепикова, А. Соболев и др., е поставен на специално обсъждане от различен ъгъл, за да се допълни ареалната типология на заемките в българския език, като се очертаят типичните за турските заемки ареали. И накрая, особено ценна за балканското езикознание е студията 2.5 (2010). В нея се наблюдават езикови изменения в цяло семантично поле, настъпили след граматикализацията на *ХОТЪТИ* в частица за бъдеще време в положителната му форма. Анализът и съпоставката на картите за ‘искам’ и ‘не искам’ потвърждава факта, че именно граматикализацията води до преструктурирането и

до замяната на *ХОТЪТИ* с други глаголи в значението 'искам'. С лингвогеографски средства се доказва, че 1) в ареала на северозападните български говори лексикалното значение на *ХОТЪТИ* е запазено най-дълго, 2) процесът на десемантизация и замяна на *ХОТЪТИ* е протичал много по-бързо в източните, отколкото в западните говори. Прагматиката на глаголите за 'искам' според данните в Тихонравовия дамаскин и в Корпуса на отвъддунавските говори е използвана за изясняване как точно е протичал процесът на изместване на *ХОТЪТИ*. Студията е образец за лингвогеографски анализ на морфосинтактичните балканизми в българския език. Детайлите от процеса на граматикализация биха били добра изходна точка за разглеждане на глагол *ХОТЪТИ* и от друг аспект, напр. в когнитивна перспектива. Мисловните категории са неотделими от езиковите, следователно граматическите особености могат успешно да ни изведат до културното своеобразие, сходствата и различията между общностите. Важно значение за изследването на балканските диалекти имат и сборниците, където Дарина Младенова е един от съставителите - сборникът „*Етнолингвистични проблеми на балканските народи*“ (4.1. (2000) (съставителство заедно с В. Алексова) и сборникът с избрани статии на М. Младенов „*Диалектология. Балканистика. Етнолингвистика. Избрани статии*“ (4.2 (2008) (съставителство заедно с О. Младенова и Г. Колев). Изследванията в тази група несъмнено са принос за реконструирането на основните хронологически етапи във формирането на Балканския езиков съюз и очертаването на особеностите на основни балканизми.

3. Заключение

В заключение бих искала да подчертая, че Дарина Младенова се представя в конкурса за доцент с впечатляваща по обем и съдържание научна продукция с подчертан приносен характер в областите ареална лингвистика, етнолингвистика и балканистика. Тя е ерудиран учен, чиято изследователска работа е гаранция и за висока преподавателска компетентност. Поради това с пълна убеденост предлагам на уважаемото жури д-р Дарина Младенова да бъде избрана за доцент по професионално направление 2.1. Филология (Общо и балканско езиковедие и ареална лингвистика).

19.06.2016 г.

Велико Търново

Подпис:

(проф. д-р Анастасия Петрова)